Elena Constantinovici

Dihotomia constatativ / performativ şi teoria actelor de vorbire

Teoria actelor de vorbire a fost formulată în cadrul unei direcţii noi din filosofia limbajului, cea a „limbajului în acţiune". Teza centrală a acestei teorii este că nici cuvântul, nici propoziţia, nici fraza nu reprezintă unitatea minimală de comunicare, ci *producerea* acestora în momentul în care se realizează *actul de vorbire.* „Sloganul" acestei teorii este următorul: *a vorbi înseamnă a face*, altfel spus, *cuvintele sunt parte a faptelor* [1, p. 1002].

Punctul de plecare al teoriei actelor de vorbire l-a constituit identificarea de către J. L. Austin a distincţiei între enunţuri constatative, caracterizate prin valoare de adevărat / fals şi enunţuri performative, caracterizate prin reuşită / nereuşită. Acesta afirmase că enunţurile care descriu lumea, sunt constatative, iar cele care realizează o acţiune, prin emiterea lor, sunt performative. Realitatea şi cuvântul, menţiona J. L. Austin, sunt două niveluri independente şi relaţia dintre limbaj şi lume este diferită în cazul performativelor şi al constatativelor [2]. Astfel, J. L. Austin a observat că unele propoziţii nu sunt întrebuinţate pentru a face o afirmaţie şi deci nu se poate spune că sunt adevărate sau false ca în (1a) *Bună dimineaţa*! (1b) *La revedere*!; altele se folosesc pentru a face afirmaţii şi pot fi supuse testului adevărat / fals ca în (2a) *Canapeaua e comodă.* (2b) *Chişinăul este un oraş verde.* (2c) *Iuri Gagarin a efectuat primul zbor în cosmos la 12 aprilie 1964.* şi, în sfârşit, unele propoziţii sunt utilizate atât pentru a spune ceva (a face o afirmaţie), cât şi pentru a face ceva ca în (3a) *Declar şedinţa deschisă.* (3b) *Numesc copilul Gheorghe*! (3c) *Promit să-ţi restitui banii mâine.* Acestea se caracterizează prin proba de reuşită / nereuşită.

Enunţurile din (2a-c) se numesc constatative şi descriu o realitate preexistentă emiterii lor. Asta pentru că doar descriu acţiunea pe care o exprimă, nu o realizează. De aceea enunţurile constatative se folosesc pentru a constata ceva, pentru a face o afirmaţie, ele fiind calificate drept adevărate sau false.

Enunţurile din (3a-c) sunt numite enunţuri performative. Rostirea lor creează o nouă realitate, o acţiune: *Declar şedinţa deschisă*! constituie chiar actul de a declara deschiderea unei şedinţe. Din această cauză, ele, pe lângă aspectul declarativ, au şi unul efectiv, exprimând realizarea practică a unei acţiuni, „performarea" unei acţiuni şi pot fi calificate doar drept reuşite sau nereuşite.

Potrivit lui J. L. Austin, „condiţiile de reuşită / nereuşită ale unui enunţ performativ ţin de convenţionalitatea actului performat de participanţii la dialog, de adecvarea persoanelor la respectiva situaţie de comunicare, de circumstanţele în care se desfăşoară dialogul, de constrângeri, accidente, neînţelegeri, varietăţi de greşeli etc." [3]. J. L. Austin

BDD-A23033 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 10:13:15 UTC)

a menționat că pentru ca performativele să fie „funcționale" (successful or felicitous), ele trebuie să îndeplinească o serie de condiții. De exemplu, una din condițiile pentru ca actele de vorbire să numească este aceea ca vorbitorul să fie recunoscut de comunitatea sa ca având autoritate pentru a performa aceste acte de vorbire: pentru a ordona, condiția este ca vorbitorul sa aibă autoritate asupra destinatarului; pentru a promite, condiția este că vorbitorul să promită ceea ce destinatarul vrea să se întâmple. J.L. Austin le-a numit 'felicity conditions', el distinge 3 tipuri:

(♦) Trebuie să existe o procedură convențională acceptată care să aibă un anumit efect. „Asta impune ca a) procedura să includă pronunțarea unor cuvinte de anumite persoane în anumite împrejurări; b) persoanele şi circumstanțele să fie adecvate pentru invocarea procedurii. Procedura prevede ca persoana să fie investită cu anumite drepturi, iar circumstanțele să fie adecvate" [vezi şi 2].

(♦♦) Procedura trebuie să fie executată în mod corect şi complet.

(♦♦♦) Condițiile de sinceritate. Acestea prevăd că persoanele trebuie să aibă gândurile necesare, sentimentele şi intențiile, după cum se specifică în cadrul procedurii şi să se comporte în mod corespunzător celor prevăzute de procedură. În cazul în care este specificat un anumit comportament, atunci părțile în cauză trebuie să-l respecte întocmai.

Nerespectarea uneia dintre condițiile sus-menționate va transforma enunțurile performative în nereuşite. Deficiențele de executare „fac ca actul de vorbire să fie vid, fie pentru că acesta nu este recunoscut ca atare, fie pentru ca este viciat de o executare a procedurii" [*idem*]. În cazul în care condițiile (♦ sau ♦♦) nu sunt respectate, atunci are loc ceea ce J. L. Austin a descris ca fiind un „rateu". De exemplu, dacă o ceremonie de căsătorie se efectuează într-un loc neautorizat, înseamnă că violează condiția din (♦), săvârşind astfel un rateu. Acelaşi lucru este valabil pentru un preot care nu botează copilul în biserică, pentru că în acest caz, condiția (♦♦) nu este îndeplinită. Dacă, în religia catolică, un mire nu spune exact cuvintele care sunt în mod convențional stabilite pentru o Biserică catolică la ceremonia de căsătorie, se încalcă condiția (♦♦♦) etc. [4 p. 1001-1002]. Alte exemple discutate în sursa citată:

(4a) *Prințesa Diana a decedat într-un fatal accident de automobil, dar eu nu cred asta.* (*Princess Diana died in a fatal car crash in Paris with Dodi Al Fayed, but I don't believe it*.) Este încălcată condiția (♦♦♦). Sau în cazul în care cineva rosteşte ca în (5b) *Sunt sigur ca soția lui John este feministă.* (*I'm sure John's wife is a feminist.*), atunci când se ştie că John nu este căsătorit, apoi presupunerea sa nu va fi valabilă, pentru că este încălcată condiția din (♦♦).

J. Searle a dezvoltat condițiile de reuşită ale lui J.L. Austin într-o clasificare neo-austiniană şi le-a grupat în 4 patru categorii de bază, şi anume: (i) conținutul propozițional, (ii), starea de pregătire, (iii) starea de sinceritate şi (iv) condiția esențială. [1, 1004].

Enunțurile performative se caracterizează prin:

1) „nu „descriu", nu „vorbesc despre", nici nu constată ceva, nu sunt „adevărate sau false"; enunțarea propoziției este sau face parte din efectuarea unei acțiuni despre

BDD-A23033 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 10:13:15 UTC)

care iarăşi nu s-ar afirma în mod normal că spune (...) ceva [5 p. 26]. Deci ele nu sunt folosite intenţionat pentru a spune ceva adevărat sau fals despre ceva, utilizarea lor constituind o acţiune (sau parte a unei acţiuni): *a numi, a boteza, a declara război, a declara căsătoria, a promite.* Printre aceste enunţuri, unele ţin de comportamentul convenţional sau ritual ca în (3a-b), altele – nu, ca în (3c).

2) în unele cazuri, verbul performativ, deoarece numeşte acţiunile ca în (3a-b), este elementul esenţial al enunţului şi nu poate fi omis. În altele, verbul performativ poate fi omis fără să fie modificat conţinutul actului de vorbire *promisiune* ca în (6) *Îţi voi restitui banii mâine*. Cu alte cuvinte, nu se poate boteza un copil fără a folosi verbul *a boteza* şi *un nume.* În schimb, se poate promite ceva, fără a folosi verbul *a promite* ca în (6) [1 p.1001].

Deci enunţul performativ se deosebeşte de enunţul constatativ prin: a) imposibilitatea de a fi evaluat în termenii adevărat / fals, ci prin opoziţia reuşit / nereuşit şi b) prin faptul că ţine de acţiune, nu de vorbire. Enunţul (7) *Vă declar căsătoriţi*! înseamnă chiar actul de a oficializa o căsătorie.

Clasa performativelor se limita la început doar la utilizarea în cadrul diferitor ritualuri. Mai târziu, J. L. Austin a lărgit aria de folosire a lor considerând ca ele pot avea utilizări foarte variate. În literatura de specialitate, se subliniază că în cazul performativelor, accentul cade pe *acţiunea* împlinită prin enunţare şi nu pe *enunţul* propriu-zis. Exemplele de mai jos (8a-f), excerptate din literatura consultată sunt deosebit de ilustrative:

(8a) [*Vă declar că n-am ştiut nimic despre asta.*] → **El a spus că declară*;

(8b) [*Te întreb pentru ultima oară*] → **El i-a spus că o întreabă*;

(8c) [*Iar eu îţi spun* că nu am fost acolo!] → **El a spus că el îi spune că*;

(8d) [*Atenţie, vă vorbeşte căpitanul.*] → **Căpitanul le-a spus că le vorbeşte*;

(8e) [*Vă ordon.*] → **El le-a spus că le ordonă*;

(8f) [*Vreau să-ţi spun că ...*] → **Ea a spus că vrea să-i spună că* etc.

J. L. Austin deosebeşte două tipuri de enunţuri performative: explicite ca în (9a-c):

(9a) *Declar şedinţa deschisă!*

(9b) *Ordon executarea sarcinilor*!

(9c) *Solicit un raport detaliat de activitate*!

şi implicite ca în (10):

(10) *Îmi spui şi mie ora exactă?*

Enunţurile performative explicite se construiesc obligatoriu cu un verb performativ, ceea ce face explicit ce fel de acţiuni performează. Verbele performative explicite *a avertiza, a mulţumi, a se opune, a permite, a promite, a ura, a numi, a boteza, a declara* etc. au o topică specializată: stau la începutul propoziţiei. *Promit că am să-ţi scriu.* În exemplele (9a-c) subiectul este la pers. 1 sg (în toate exemplele subiectul este inclus), verbul predicat la timpul prezent, modul indicativ, diateza activă. Aceste enunţuri au tonalitate imperativă, deoarece verbul desemnează acţiuni referitoare la:

BDD-A23033 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 10:13:15 UTC)

ordin, solicitare, interdicție, avertisment etc. Caracterul performativ al verbului din enunțurile performative poate fi intensificat prin diverse adverbe: *aici, acum, imediat* etc. ca în (11a-c):

(11a) *Acum, eu va desfac căsătoria*!

(11b) *Îți ordon sa începi lucru imediat*!

(11c) *Cer să fie liniște aici*!

Sunt considerate performative explicite şi enunțurile al căror subiect este:

– la persoana întâi, plural, cu verbul predicat la indicativ prezent, diateza activă ca în (12 a-b):

(12a) *Noi, subsemnații, declaram că semnăm contractul*!

(12b) *Prin prezenta adeverim că infracțiunea a avut loc*!

– la persoana a treia, singular, cu verbul predicat la indicativ prezent diateza activă ca în (13 a-b):

(13a) *Curtea Constituțională hotărăşte următoarele:*

(13b) *Atenție, vă vorbeşte directorul*!

– la persoana a treia, singular, cu verbul predicat la indicativ prezent diateza pasivă ca în (14a-c):

(14a) *Prin prezenta se adevereşte că…*

(14b) *Prin decizia juriului, premiul întâi se atribuie concurentului nr. 3.*

După cum e lesne a observa, în toate enunțurile de mai sus, verbul predicat, chiar dacă se construieşte cu subiecte la diferite persoane, nu doar la pers. 1, se foloseşte numai la timpul prezent. Dacă verbele predicate din enunțurile sus-citate ar fi la unul din timpurile trecute ale modului indicativ, subiectele at fi la pers. 3 sg. sau pl., iar enunțurile ar fi constatative ca în (15a-c):

(15a) *Funcționarul de la starea civilă le-a desfăcut căsătoria.*

(15b) *Directorul le-a ordonat să înceapă lucru.*

(15c) *Profesorul a solicitat să se facă liniște.*

Enunțurile performative implicite se deosebesc prin mărci lingvistice specifice: modul imperativ, forma interogativă, tonul vocii, accentul, timpul viitor, verbele de modalitate, care se evidențiază în funcție de circumstanțele emiterii actului de vorbire. Ele nu conțin un verb performativ.

(16a) *Am nevoie de bicicletă*. = *Dă-mi, te rog, bicicleta*!

(16b) *Ar trebui să-ți faci temele*. = *Fă-ți temele*!

În [1] se menționează că distincțiile inițiale făcute de J. L. Austin între performative şi constatative au fost respinse de el însuşi în favoarea unei teorii generale a actelor de vorbire. În primul rând, el a observat că performativele sunt o clasă specială de propoziții / enunțuri cu proprietăți sintactice şi semantice specifice, că există o clasă generală de performative (explicite şi implicite), aceasta din urmă incluzând multe alte tipuri de propoziții / enunțuri. Remarca dată a dus la trecerea de la dihotomia performativ / constativ la o teorie generală a actelor de vorbire.

În al doilea rând, J. L. Austin a observat că performativele şi constatativele sunt uneori imposibil de a fi distinse. Pe de o parte, există constatative „libere”, care nu se pot evalua în mod strict prin condițiile de adevăr, ca în (17a-c).

BDD-A23033 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 10:13:15 UTC)

(17a) *Harta României are conturul unui peşte*.

(17b) *Frigiderul este gol*.

(17c) *Oslo este la depărtare de mii de km de locul unde locuiesc*.

Pe de altă parte, există enunțuri ca cele din (18a-b) care trec testul „prin prezenta" şi, prin urmare, sunt performative prin definiție, dar care, cu toate acestea, sunt folosite pentru a informa sau afirma.

(18a) *Prin prezenta eu susțin ipoteza că există apă pe Marte*.

(18b) *Prin prezenta confirm participarea la conferință.*

În aceste cazuri, performativele trebuie să fie considerate în acelaşi timp ca fiind şi constatative. Pe baza unor astfel de dovezi, J. L. Austin a concluzionat că constatativele nu sunt altceva decât o clasă specială a performativelor şi că cele două modalități de a distinge între performativ, ca performare de acțiune, şi constatative, ca adevărat / fals nu mai poate fi menținută mult timp.

Şi încă o observație relevantă referitoare la enunțurile constatative: vorbitorul descrie realitatea în mod subiectiv, exprimând opinii personale cu privire la realitate. Pe această bază, enunțurile constatative se pot transforma în performative implicite, fiindcă ele implică verbul *a afirma.* În literatura de specialitate este acceptată următoarea idee: „Constatativele nu pot fi obiective, ele sunt rezultatul unei percepții subiective cu privire la realitate" [2].

Astfel, pe măsură ce distincția dintre constatative si performative devine mai difuză, se consolidează o teorie generală a actelor de vorbire.

Referințe bibliografice

1. Mey Jacob. *Concise encyclopedia of pragmatics*, second edition, Denmark, Elsevier Ltd., 2009

2. http://biblioteca.regielive.ro/cursuri/romana/directia-americana-britanica-teoria-actelor-de-vorbire-171908.html

3. Moldovanu, Mona. *Limba şi actele de vorbire* În: Observator cultural, nr. 226, iunie, 2004.

4. A se vedea mai multe în Y Huang. *Speech Acts*. În: Concise encyclopedia of pragmatics, Jacob L. Mey, second edition University of Southern Denmar, p. 1001-1002.

5. Austin J. L. *Cum să faci lucruri cu vorbe*, Piteşti-Bucureşti, Editura Paralela 45, 2003.

Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

BDD-A23033 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 10:13:15 UTC)